

Bille

un karš

VIZMA BELŠEVICA

Bille

un karš

821.174-94

Be 341

Natālijas Kugajevskas vāka dizains

Grāmatas noformējumā izmantoti fotoattēli
no autores personiskā arhīva.

Vizma Belševica

BILLE UN KARŠ

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*

Projekta vadītāja *Bārbala Simsons*

Korektore *Ilona Burka*

Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,

Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-4283.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Vizma Belševica, 1996

© Izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2023

ISBN 978-9934-31-316-5

Sarkanbaltsarkanais bērzā

Lai nu cik maz liemie saka bērniem, lai bērni vispār tikai nejauši no lielo runām ko padzird, tomēr Bille ar Anitu tagad zina, ka Latvijā ienākuši krievi. Nevis armijas daļas vien atsevišķās vietās, bet viscaur un pavisam. Un reiz, kad viņas dzina govīs kūti, saimnieks nospļāvās maurā un it kā teica, it kā jautāja kaimiņam:

– Cik ilgi var noturēties desa sunim degungalā?

– Aprīšanas vaina, – sacīja kaimiņš.

Bille ar Anitu vairs nebija tik vientiesīgas, lai domātu, ka saimnieks patiešām runā par suni, kam tikai galīgs muļķis turētu desu pa grābīenam. Laikam jau tā desa bija Latvija un tas suns – krievi.

Billei un Anitai arī gribētos redzēt daudzīnātos krievus, bet te, mežu kaktā, nekādi krievi nerādījās. Viss bija pa vecam. No rīta jāceļas, jāiet ganos. Bille, skolas gaitā pieradusi, lēca augšā, tikko modināta. Anita ilgi ņurdēja, rakās spilvenā, vilka segu atkal virsū un, kad beidzot uzslējās, tad streipuļoja, stenderēs atsizdamās, kamēr aizkļuva līdz mutēs bļodai un izskaloja acis. Bet arī pēc tam labu laiku bija nīgrāka par nīgru, brēca uz govīm, meklēja kašķi ar Billi un pat kāvās.

Tāpat apdzēla kājas skaistā, saulē mirgojošā, bet ledaini aukstā rīta rasa, tāpat viņas gaidīja, kad govīs silti kūpošu pļeku izmetīs, lai var iekāpt un sasildīt

stingstošās pēdas. Anita vienmēr pastāvēja, ka pēdējā, siltākā pļeka pienākas viņai, un grūstījās.

Dienai iesilstot, Anitas neoma pārgāja, ne vairs jāgrūstās, ne jāķīvējas, varēja atsākt dienišķo kokos kāpšanu. Viņas arī agrāk bija kāpušas kokos, bet tagad izlemts neatstāt novārtā nevienu koku, atskaitot, protams, priedes un sīkaliņus, kas liecās pie zemes, jau aiz zara aizķerti. Uzķāpt, cik augstu vien var, un izšūpoties galotnē.

Labi, ka mīlotantei laikam bija citas rūpes. Viņa vairs nekad nenāca pārbaudīt, vai skuķi ganos nelietības nedara. Bet kokos kāpšana, viņasprāt, bija nelietība, piedodama tikai puikām. Meitenēm tas bija nāves grēks. Ļaunāks par svilpošanu.

Sev pašai par brīnumu, Bille kokos kāpa tikpat veikli kā Anita. Vienu vienīgu reizi Anita viņu pārspēja. Pie izgāztās priedes.

Tā bija dižena priede izcirtuma malā. Kā vējš to izgāzis, grūti saprast. Priedes vējā lokās. Bille ar Anitu reiz, jau labi sen, piedzīvoja viesuļvētru mežā, pareizāk, izcirtumā, kur viņas ganīja, ar vienu aci skatīdamās, lai mežsargs neuznāk. Mežsargs neuznāca, uznāca viesulis – pēkšņi un briesmīgi.

Debesis satumsa, ierēcās, vaidēja un brīkšķēja mežs ap izcirtumu. Bille ar Anitu nokrita zemē, pieķērās pie liela celma. Govis atspērās uz ieplestām kājām, galvas pret vēju, tad nogulās, bet aitas sabēga mežā, taisni apsēs, kas pirmās lūst un krīt.

– Aitas pagalam, – ievaidējās Anita, bet vējš tūlīt aizsita viņai muti.

Apses šņakstēja un krita kā zem milzīga cirvja. Viesulis plucināja aitu pārbīļa blējienu, cirta acīs smiltis no jaunstādīto priedīšu dobuļiem, bet lielās priedes – to Bille vēl paspēja saskatīt – lēni liecās vai līdz pašai zemei. Ja kāds būtu Billei sacījis, ka resna priede var tā noliekties, viņa neticētu.

Viesulis pārskrēja tikpat spēji kā uznācis. Debesis atkal gaišas, priedes stāvēja stalti, it kā nekas nebūtu bijis, Bille ar Anitu slējās uz trīcošām kājām, izberzēja acis, skatījās salauzīto apšu jūklī. Un – to prieku un brīnumu! – drebelīgi blēdamas, šurp tecēja aitas. Visas! Pat ne mazākais jēriņš nebija dabūjis galu krītošo koku pastardienā. Govis arī lēni piecēlās un tā kā neticīgi, kā negribēdamas stiepa platās mēles pēc zāles kumšķiem.

Pa brītiņu atskrēja mīlotante, aizelsusies, bez elpas. Apgrzīja meitenes, it kā pārbaudīdama, vai viesulis nav kādu locekli norāvis, pārlaida acis aitām – ka tās divas govīs veselas, redzams uzreiz –, tad atkrita uz celma un ilgi sēdēja, galvu rokās saņēmusi.

– Nu jau arī tuvu pusdienlaiks, – viņa beidzot sacīja.
– Dzīsim ganīdamas uz māju pusi.

Lopi negribēja mājupceļā ganīties – laikam sakritušie koki biedēja. Tramīgi skatījās uz savādi pārvērsto mežu un steidzās drošībā – uz kūti. Pusrikšus. Jāskrien bija, lai tiktu līdz.

– Nekas, lopiņiem arī jāatjēdzas, – teica mīlotante.

Izgāztās priedes izcirtums bija cits, ne tas, kur viņas toreiz pārsteidza viesuļvētra, un kritusi priede bija nesen. Vēl zaļa. Galotne ieķērusies citos kokos, augstu jo augstu. Resnais stumbrs bija kā lēzens tilts uz to augstumu, un kā tur lai nemēģinātu uziet?

Anita, protams, Billi atgrūda un gāja pirmā. No sākuma pa melno, rēpuļaino apakšgalu – to neglīto apakšgalu dēļ priedes allaž it kā nemazgātām kājām – Anitai sekot bija viegli. Bet tad sākās skaistais, sarkanais, taču slidenais...

Tur nu Bille paskatījās uz leju un tūlīt noplaka tupus, ieplestām kājām stumbru apķērusi, kaut gan tā tikai tāda sacīšana, ka apķērusi. Neapķersi, par resnu. Sirds Billei pukstēja kakla galā un galva reiba. Kad vēl paskatījās uz Anitu, vajadzēja šausmās samiegties, jo Anita pa slideno stumbru skrēja taisni uz galotni, brīžiem pat palēkdāmās, un, jo tālāk skrēja, jo draudīgāk stumbrs šūpojās.

Billei gribējās kliegt: “Anita, nē! Nāc atpakaļ, tu nositīsies!” – bet nedrīkstēja. Uz cirku vezdams, papucis allaž piekodināja neiekliegties, kad akrobāti ir gaisā. No tāda negaidīta kliedziena var zaudēt līdzsvaru un krist. Bille gan gaisa numurus pat neskatījās, bāza galvu aiz papuča muguras, bet te papuča nebija. Tikai Anita augstu pār izcirtuma celmiem un draudīgā šūpošanās.

Bille aizmiegtām acīm lūdza Dievu, solījās ticēt, skaitīt tēvreizi un ar dibenu vien virzījās uz leju. Kas īsos bruncišos ar dibenu pa rēpuļainu stumbru bīdījies, sa-prātis, ko tāda virzīšanās nozīmē.

Acis Bille atvēra tikai tad, kad Anita, viņu par drebelīgo ķeseli nolamājusi, jau pārkāpa viņai pāri un noskrēja lejā dzīties pēc Ziedaļas, kas bija nopratusi, ka šis nu īstais brīdis iet, kur nevajag.

Tomēr kājās piecelties Bille neuzdrīkstējās arī tad, kad Anita jau bija drošībā un stumbrs vairs nešūpojās. Veselu mūžību viņa stūmās atmuguriski uz leju, bikšeles

skrandās, dibens noskrāpēts. Un kājas trīcēja vēl tad, kad jau stāvēja uz zemes.

– Re, ka tev bail! Zaķapastala! – nospurcās Anita, Ziedaļu atgriezusi.

– Jā, bail, – Bille nemēģināja melot un taisnoties. – Bet par tevi man bija vēl vairāk bail. Otrreiz nedari. Neļaušu.

– Kā tad tu neļausi? Kausies? – Anita nicīgi apvaicājās, labi zinādama, ka Bille viņai kautiņā nav pretiniece.

– Pateikšu mīlotantei.

– Klaču bāba!

– Labāk es klaču bāba, nekā tu nosities.

Laikam jau Anitai arī otrreiz nemaz tik ļoti negribējās pa priedes tiltu skriet. Galva gan atmesta dižā pārākumā, bet pati bāla.

Tagad viņas kāpj neizgāztos, drošos kokos. Kad kāja atspērusies pret stingru zaru, roka pārbauda katru nākošo un acis redz, kur vēl citi, ja viens patiesi būtu iztrūpējis. Ne no kā nav bail, un arī kritušas no koka viņas nav ne reizi. Parasti, kamēr viena kāpj, otra paliek lejā lopus pieskatīt un ar vienu aci raugās, kad tur augšā vicināsies lakatiņš, rādot, cik tālu galotnē kāpēja tikusi.

Šoreiz govīs un aitas rātņi ēd nelaimes pļaviņā pie mazā ūdenskrituma. Tur zāle sen netiek izgrauzta līdz ar zemi, viņas vairs nav mazie bērni, saprot, ka lopi jāpiegana pilniem vēderiem. Nepačurā, lai noturētu barvedes uz vietas, un arī auneļus vairs nemāca badīties, jo to, kuru viņas samācīja, beidzot vajadzēja nokaut, viņš katram cilvēkam bruka virsū, jau liels, ragains, negants. Bet žēl.

Starp lielceļu un pļaviņu aug ražens bērzs zemiem zariem, viegli kāpjams, tāpēc viņas kāpj bērzā abas. Katra savā pusē, visjaukākajā saskaņā, tikai aizsmiedamās, kad priekšā patrāpās otras roka vai kāja. Rāpjas, kamēr vien bērza līganā galotne var turēt. Noraisa lakatiņus un piesien aizsniegtajā augstumā. Billes lakatiņš sarkans, Anitai balts.

Un Anitai, protams, jāsāk šūpoties, tomēr arī Billei šoreiz nav bail. Galotne jauki līgojas, lakatiņi plīvo, un viņas sāk dziedāt: – Jūriņ' prasa smalku tiklu... – Šīs dziesmas šūpojiens galotnei par strauju, apraujas abas. Bet dziesmu vajag, kā nu tāpat vien šūposies? Un Bille rauj vaļā skolā mācīto: – Lai līgo lepna dziesma tev, brīvā Latvija! – Nu šūpojiens iznāk lēnāks, līganāks, vienīgi lakatiņi vairs neplivinās tik braši, bet visu jau nevar gri-bēt.

Bille patlaban gavilē: – Kā pārle iznirusi no dzelmju pusnaktīm... – kad Anita sagrabj viņu aiz rokas: – Klau!

Pa bērza stumbru kāds klausina ar pātagas kātu. Bille pamet acis lejā – tur, galvu atmetis, stāv svešs vīrs un skatās uz viņām, bet tālāk uz ceļa redzami rati ar zirgu.

– Ei, jūs tur! Tūlīt to karogu nost, mutēs ciet un lejā! Mudīgāk! – vīrs runā klusi un steidzīgi.

Kādu karogu? Meitenes neizpratnē skatās pēc karoga, bet redz tikai savus lakatiņus. Raisa nost tos pašus. Sarkano un balto. Kāpt lejā negribas un bail, bet kāpj tomēr. Svešā vīra balsī ir kaut kas tāds, kam nevar neklausīt.

– Tur nebija nekāda karoga, – Bille bailīgi saka, jau zemē tikusi.

– Tagad redzu, ka lakati. Bet augšā, abi kopā – sarkanbaltsarkanais. Un vēl par brīvo Latviju aurēt! Par to tagad liek cietumā. Pagastā jau trīs saņemti. Dzeniet uz citu pusi, labi tālu. Pie ceļa neesat ganījušas, neko nezināt. Mani neesat redzējušas. Nekas jums nav teikts. Un mutes ciet! Tā ka nevienam, ne tēvam, mātei! Lūdziet Dievu, lai pirms manis nav braucis kāds, kas jau paziņojis, un pazūdiēt ar visiem lopiem! Aši!

Vīrs ielec ratos kā no nelaimes bēgdams, uzvelk zirgam ar pātagu, un apvainotais zirgs raujas uz priekšu gandrīz aulekšiem.

To vajadzētu apspriest, bet nav laika. Bail. Viņas nesaprot, ko īsti nodarījušas, bet laikam jau briesmīgu, ka svešais vīrs ar viņām runāja, apkārt skatīdamies, aizžņaugtā balsī un tad aizbēga.

Viņas nu ķers un liks cietumā, par ko ļaunāka tikai nāve! Trīcošām rokām viņas lauž rīkstēm pirmos zarus, kas pagadās, un nobrauka lapas – nav tā reize, kad ar lapotu viciņu mīlīgi skubināt. Anita pletnē Ziedaļu, Bille ar ceļgaliem grūž Brici, aitu barvedi, – tā savai biezajai vilnai cauri rīksti nejūt.

Brice murkšķ un negrib klausīt. Ziedaļa pat griež ragus Anitai pretī. Lopi neparko nevēlas iet mežā, kur sūnas un mellenāji vien, viņi nesaprot, kāpēc jāatstāj labā pļaviņas zāle. Anitai jāņem alkšņa stuburs, lai pārliecinātu Ziedaļu.

– Uz Baņģavas līkumu! – izgrūž Anita.

Pa tukšu mežu līdz Baņģavas līkumam vismaz divi kilometri. Kamēr tur aizkļūs un pēc tam mājās – jau pavisam no citas puses –, lopi paliks tukšiem vēderiem. Un ko atbildēt, ja prasīs, kāpēc nav pieganīti?

Ziedaļa nu nikna un brāž savā garajā solī. Tam līdzī netiek ne Liepa, ne aitas. Aitas dusmīgi blēj, pāri puspagastam var dzirdēt. Anita skrien pa priekšu, valdīdama Ziedaļu, Bille sparīgi vico Liepas un aitu dibenus, bet neko lielu tas nelīdz. Ilgs laiks paiet, kamēr lopi samierinās ar savu likteni. Ziedaļa vairs nenesas kā plēsta un pa ceļam noplūc kādu muti meža zāles.

Apstāties lopiem neļauj, kamēr Baņģavas likums klāt. Anita bažīgi skatās saulē.

– Labi ja stundu varēs ganīties, citādi paliksim tumšā, – viņa saka gandrīz čukstus, it kā baidīdamās, ka vajātāji un cietumā licēji jau uz pēdām.

– Varbūt taisni vajag palikt tumšā, lai pa ceļam svešs neierauga mūsu lakatus, – brīdi padomājusi, čukst Bille. Tad padomā vēl, noraisa savu sarkano un iebāž priekšauta kabatā.

Baņģavas līcī zāle bieza, liela, sulīga. Aizcietušies lopi ēd, ka šņakst un švīkst. Ātri pieganīsies.

– Tāpat stūris laukā, – Anita, uz Billes kabatu raudzīdamās, saka.

– Kur tad lai es lieku? Zemē aproku, vai? – Bille sašūt.

– Labāk aproc gan zemē un mājās teic, ka pazaudēji.

– Un ko man sacīs?

– Rāsies.

– Kāpēc tieši uz mani lai rājas? Ja tu neroc, tad es arī ne. Tas nav taisnīgi.

– Ir gan. Tu dziedāji par brīvo Latviju.

– Un tu nedziedāji?

– Es to dziesmu nemaz nemāku.

– Līdzī nevilki? – Bille jau paceļ balsi. – Vilki!

– Ko tas dos, ka es aprakšu? Baltām drānām pilns plaukts, iedos atkal baltu, bet sarkanā tikai viena.

Jā, sarkanā bija viena, un šorīt to dabūja Bille, jo viņa ātrāk visu nosmulē. Anita var valkāt baltu drānu trīs dienas, un nekas.

– Labāk lai šodien mums neviens nekādus lakatus neredz. Ne sarkanus, ne baltus. Skaidrs? – Bille atkal čukst. Anita nicīgi nospurcas, bet noraisa arī savu drāniņu.

Tramīgi apkārt skatīdamās, viņas izkaš ar rokām bedrīti, ieliek salocītos lakatiņus un aprok. Pāri noklāj sūnas. Tad aiziet pie citas, tālākas egles, kurā laikam vāvere strādājusi, jo tur pilna zeme izlobītu, spurainu čiekuru. Salasa priekšautos visus, cik ir, un nober pār vietu, kur aprakti lakatiņi. Nu vairs neko nevar manīt. Brāziens mājās būs, bet kas ir brāziens pret cietumu?

Vajadzētu priecāties, ka lopi tik sparīgi ēd, bet viņu šņākuļošana traucē klausīties, vai tomēr nenāk ķērāji. Ja kāds varbūt pirms tā svešā vīra braucis garām, redzējis, dzirdējis, nosūdzējis?

– Mēs liegsimies. Visu pēcpusdienu mēs ganijām te, pie Baņģavas. Pie ceļa veselu nedēļu neesam bijušas. Lakatu mums nav, lai pārbauda. Līgo lepnu dziesmu neprotam. Nekāds vīrs mums neko nav teicis, – Bille čukstus atgādināja.

Dieniņ, kāds milzums melu! Un kad jel Bille vai Anita nav melos pieķertas? Uzbrēc: “Vēl melo?” – un pa ļepu... Billei pat liekas, lielie viņas nepieķer melos tikai tad, kad slinkums pieķert. Un nav nemaz tik sen, kopš Bille pamanijusi – lielajiem, kuri to vien dara kā viņu par slinkumu sunī, pašiem arī ir slinkums.

Mežs gar Baņģavas leju rāmi žūžo, lopi ēd kā piesieti, Baņģava klusītēm murd un dzirksteļo saulē, bet bailes nepāriet.

Citkārt viņas būtu laidušas Baņģavā doņu pīlītes vai tāpat kādu puķi, skatījušās, kā straume tās griež un nes – vienmēr uz malu –, un tad ar viciņu grūstu atkal no krasta nost, lai peld tālāk. Vai vienkārši sēdētu un raudzītos, kā lokās ūdenszāles, aizzib kāda zivtiņa vai cita upes radība. Un mežs apkārt Baņģavas lejai būtu kā draudzīga, silta plauksta, sargātāja.

Tagad mežs ir naidīgs. Kuru katru brīdi zarus un krūmus var pašķirt ķērāja, briesmīgā krieva roka, un tad viss pagalam. Norunāts gan, ko viņas noķertas sacīs, bet vai tas līdzēs? Vai krievs būs tik slinks, lai viņas melos nepieķertu?

Ja vēl zinātu, par ko. Labi, kopā sasieta lakatiņi izskatījās pēc sarkanbaltsarkanā, bet sarkanbaltsarkanais ir Latvijas karogs. Vai tad Latvijas vairs nav, tāpēc ka ienākuši krievi? Viss uz vietas, kā bijis. Un ligo lepnu dziesmu mācīja skolā. Skolā nemāca nelietības, par kurām liek cietumā. Skolā māca visu to labāko, un, ja Billei kas garlaicīgi vai nepadodas, tā ir tikai Billes vaina. Dziesma ir skaista, un Bille nesaprot, kas tik skaistā dziesmā var krievus sadusmot. Varbūt vispār vairs nedrīkst dziedāt? Viņiem nepatīk, ka cilvēki dzied, un viņi tad liek cilvēkus cietumā? Nu Bille nobīstas par mammuci arī.

Mammucis un papucis ir Rīgā. Ne ciemos brauc, ne vēstules raksta. Kā ūdenī iekrituši. Papucis nav uz dziedāšanu, bet mammucis jau nu noteikti dziedāja un ielikts cietumā.

Briesmīgā doma paliek neizdomāta. Meža malā kaut kas pavīd. It kā zari, kas tomēr nav zari, un rūsganums. Bille sagrābj Anitas roku. Sastingst abas. Nāk!

Iznāk, ne jau pavisam, bet līdz pusei, briedis, liels, diženiem ragiem. Brieža krūts ir plata, galva atmesta. Briedis gari un nicīgi noskatās uz meitenēm un viņu ganāmpulku, lēni uzgriež mugurpuses balto laukumu un ieiet atpakaļ mežā.

Briedis nestaigātu tur, kur ķērāji staigā. Ja briedis nebaidās, no tās puses nekas nedraud.

Saules ripa jau egļu galotņu izcakota.

– Jādzen mājās, – Anita čukst.

Bet kā lai dzen bez skanīgā: “Mā-jās! Mā-jās!” Lopi nesaprot vai negrib saprast, jo te, Baņģavas lejā, tik bieza, garda zāle. Aurēt ganītes neuzdrīkstas, lai ķērāji nesadzird. Jāgriež uz māju pusi ar rīkstēm un stumšanu, bet labuma tur maz, kamēr Ziedaļa neapķeras, ka arī slaucamais laiks klāt, jāiet pie kūts un slaucējas. Un, ja Ziedaļa iet, tad Liepa ar aitām pakaļ.

Uz lielceļa lopi vairs nav skubināmi. Ko tikai tām aitām jāblēj? Sablēs vēl nelaimi! Bet vai aitām kāds ko iestāstījis?

Bille ar Anitu iet lopiem pakaļ, baiļu miklās rokās saķērušās. Laukos viņas nekad tā nav gājušas, tikai Rīgā, kad Anita ciemos un baidās no gājēju drūzmas, auto un tramvajiem. Tad gan viņa nelaiz vaļā Billes roku, neuzpūšas, neapsaukājas un nemeklē ķildu, tad Billes kārtā dižoties.

Tagad neuzpūšas neviena, abām bail. Ķērāji var braukt pretī, var no aizmugures, var izlēkt no meža, sagrābt un aizraut uz cietumu.

– Bet kas tad ar lopiem? – Bille tikko dzirdamā čukstā ieminās. – Arī ņems uz cietumu? Atstās uz ceļa?

– Lopi mājas atradīs, – atčukst Anita.

Lopi mājas atradīs. Ieies sētā vieni paši. Mīļotantei no melnām, melnām acīm sāks līt asaras, viņa sapratīs, ka notikusi nelaime, bet nezinās – kāda. Bille gaiši redz, kā mīļotante skrien pa mežu, raud, meklē, sauc, un viņai arī sāk līt asaras, tik ļoti mīļotantes žēl.

Vai Anita redz to pašu, nav zināms, bet viņa sāk raudāt līdzī. Caur asarām vairs nav redzams, vai mežā kas nekust, caur elsām nav dzirdams, vai nedzenas pakaļ. Un tad jau lopi iegriežas gatvē, draudīgais lielceļš aiz muguras un gatves galā saulriets blāzmojas saimnieka platajos logos un rentnieka mājiņas sīkrūtīs.

Vēl mazu gabaliņu, un viņas būs glābtas. Ja tagad nāks ķērāji, onkulītis teiks, lai neaiztiek bērnus. Onkulītis gan maza auguma, bet, kad viņš pa istam dusmīgs, visiem no viņa bail. Un mīļotante arī neļaus Anitu un Billi cietumā likt.

Ko tikai sacīs par lakatiņiem? Bet tā jau maza bēda.